

Bodal, Tomasz

Zarys historii Związku Nauczycielstwa Polskiego w Płocku w latach 1905-1965

Notatki Płockie 50/3-204, 5-7

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZARYS HISTORII ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO W PŁOCKU W LATACH 1905–1965

Początki ruchu związkowego płockich nauczycieli są mało znane. Brak jest szczegółowych opracowań dotyczących tego zagadnienia. Jedną z nielicznych prób uzupełnienia tego braku podjęto w 1966 roku, wydając specjalny numer „Notatek Płockich” z okazji 60. rocznicy działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego¹. Zawierał on kilka artykułów dotyczących lat 1905–1965; ich autorami byli nauczyciele, członkowie ZNP.

Kolejną próbę omówienia tych samych zagadnień podjęło w 1983 roku troje innych zasłużonych nauczycieli². Ich opracowanie nie zostało jednak opublikowane i pozostało w formie maszynopisu.

Pisząc swój artykuł, oparłem się głównie na tych dwóch opracowaniach. Oczywiście nie chcąc powielać tego, co już zostało napisane, ograniczyłem się jedynie do najważniejszych faktów, a czytelników zainteresowanych większą ilością szczegółów odsyłam do wymienionych tekstów. Jednocześnie zwracam uwagę, że ich autorzy w dużym stopniu opierali się na wspomnieniach własnych, jak i innych nauczycieli, a pamięć ludzka jest często zawodna i subiektywna.

Początki ruchu zawodowego polskich nauczycieli sięgają 1905 roku, kiedy w dniu 1 października odbył się legendarny już zjazd działaczy oświatowych w Piłaszkwie³. Powołał on do życia pierwszą organizację zawodową środowiska oświatowego – Związek Nauczycieli Ludowych. Niestety wkrótce ZNL dotknęły represje ze strony władz carskich.

W grudniu tego samego roku w Warszawie powstały dwie kolejne organizacje nauczycielskie: Polski Związek Nauczycielski i Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego⁴. Do tego ostatniego najprawdopodobniej przystąpili także niektórzy nauczyciele z Płocka i okolic. Niestety szczegółowych danych na ten temat brak.

Jednak szerszy rozwój organizowania się nauczycieli nastąpił dopiero w okresie pierwszej wojny światowej. Powstały wtedy na terenie zaboru rosyjskiego 34 terenowe organizacje związkowe⁵. Jedną z nich była organizacja w Płocku.

W maju 1915 roku do Płocka przyjechała z Warszawy znana działaczka oświatowa Władysława Weychert - Szymanowska, która w teatrze miejskim

wyłosiła odczyt dla nauczycieli⁶. Stał się on początkiem burzliwej dyskusji zgromadzonych pedagogów, co doprowadziło do zjednoczenia płockich nauczycieli pod nazwą Zrzeszenie Nauczycieli Ziemi Płockiej. W skład zarządu nowej organizacji weszło pięciu nauczycieli ze szkół średnich i czterech z początkowych. Funkcję prezesa w latach 1915–1919 pełnili: Karol Grubert z „Jagiellonki” i Mieczysław Olszowski z „Małachowianki”. Wiceprezesami ze szkół początkowych byli: Władysław Witkowski i Leon Dorobek. Zrzeszenie powołało na terenie Ziemi Płockiej kilka powiatowych i gminnych Kół Nauczycielskich. Wśród gminnych pierwsze powstały w Bielsku, Bodzanowie, Białej, Drobinie, Starożrebach i Wyszogrodzie.

Po zakończeniu wojny i odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku przed ruchem związkowym stanęły nowe zadania. W kwietniu 1919 roku odbył się w Warszawie zjazd oświaty, który przeszedł do historii pod nazwą Sejmu Nauczycielskiego⁷. Ustalił on priorytety działania: „wprowadzenie siedmioletniego obowiązku szkolnego oraz siedmioklasowej szkoły powszechnej jako podstawy całego ustroju szkolnego”. Sejm powołał także Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNSP). Natomiast już wcześniej powstał Związek Zawodowy Nauczycieli Polskich Szkół Średnich (ZZNPSŚ). W 1930 roku obie organizacje połączyły się, tworząc Związek Nauczycielstwa Polskiego (ZNP)⁸.

W 1919 roku w Płocku powstało Ognisko ZPNSP, którego Zarząd pełnił także rolę Zarządu Oddziału Powiatowego⁹. Prezesem był początkowo Nemejusz Brzuski, a potem Szczepan Chęciński¹⁰. Głównym zadaniem było na początku przyciągnięcie do Związku jak największej liczby nauczycieli. Zaczęły powstawać Ogniska na terenie powiatu: Bielsk, Bodzanów, Borowiczki, Brwilno, Drobin, Miszewo Murowane, Słupia i Starożreby¹¹.

Działalność Oddziału Powiatowego w Płocku rozwijała się systematycznie w następnych latach. Jego prezesami byli Stefan Pernej (1925–1929) i Jan Zmysłowski (1929–1933). Wprowadzono pomoc prawną dla członków Związku oraz zorganizowano kasę pożyczkowo-oszczędnościową. Za-

łożono sklep z materiałami piśmiennymi – „Żak”, który potem przemianowano na „Nasz sklep”, tworząc Centralę Spółdzielni Uczniowskich¹². Zaopatrywały się w niej szkoły z Płocka i powiatu. Spółdzielnia utrzymywała lokal do pracy Oddziału i mały hotel, w którym zatrzymywali się członkowie przyjeżdżający z terenu. Był tam również klub dla emerytowanych nauczycieli.

Od roku 1933 aż do wybuchu wojny funkcję prezesa Oddziału pełnił Jan Pernej¹³. Podjęto wtedy próbę realizacji planów wybudowania Domu Nauczyciela. Stało się to możliwe dzięki funduszowi, który powstał z oprocentowania pożyczek udzielanych ze wspomnianej kasy, dochodów „Naszego sklepu” oraz dobrowolnych składek członków. Zakupiono działkę budowlaną przy ulicy Kochanowskiego i alei Jachowicza. Niestety plany budowy przekreślił wybuch wojny.

Ważnym wydarzeniem w przedwojennym okresie działalności Oddziału Powiatowego w Płocku było zorganizowanie strajku nauczycielskiego w dniu 15 października 1937 roku¹⁴. Była to ogólnopolska akcja protestacyjna w obronie zawieszono Zarządu Głównego ZNP i przeciwko wprowadzeniu przez władze na jego miejsce kuratora¹⁵. Przyczyną tych wydarzeń były istniejące od dawna różnice poglądów między ZNP i ministerstwem oświaty na temat teraźniejszości i przyszłości polskiego szkolnictwa. Związek był zdecydowanym orędownikiem idei powszechnego i całkowicie bezpłatnego szkolnictwa na wszystkich poziomach kształcenia. Tego i wielu innych poglądów ZNP nie podzielały władze państwowe. Prowadziło to do narastającego konfliktu, którego momentem krytycznym stały się wspomniane wcześniej wydarzenia. Ostatecznie rząd jednak ustąpił pod naciskiem środowiska nauczycielskiego i Zarząd Główny został ponownie wybrany w niemal tym samym składzie.

Wybuch drugiej wojny światowej i okupacja ziem polskich na sześć lat odebrały Polakom szansę na normalną naukę. Ale ZNP nie pozostawił bez pomocy dzieci i młodzieży. Rozpoczęła się działalność Tajnej Organizacji Nauczycielskiej. Nauczanie w konspiracji podjęto także w Płocku i powiecie płockim. TON-em kierował Stefan Pernej¹⁶. Wielu nauczycieli przystąpiło do tajnego nauczania ryzykując własnym życiem. Wielu padło ofiarą prześladowań ze strony okupanta, ginąc w obozach koncentracyjnych i masowych egzekucjach. Płocka oświata straciła 48 nauczycieli członków ZNP i 5 nauczycieli nie należących do Związku¹⁷.

Wiosną 1945 roku TON zakończył działalność konspiracyjną i stopniowo wznowiono działalność

ZNP w całym kraju. Pierwsze posiedzenie Zarządu Głównego odbyło się na przełomie kwietnia i maja. Podjęto decyzję o przystąpieniu do Komisji Centralnej Związków Zawodowych oraz przyjęciu do ZNP pracowników administracji szkolnej¹⁸.

W Płocku już w lutym przystąpiono do organizowania Ogniska i Oddziału ZNP¹⁹. Z ogólnej liczby 350 nauczycieli w mieście i powiecie, do Ogniska zgłosiło się 136, a do Oddziału 124. Prezesem Zarządu Ogniska w Płocku został Józef Świecik, a prezesem Zarządu Oddziału Powiatowego Stefan Pernej. Do Oddziału należało 10 Ognisk z terenu powiatu: Bodzanów, Brudzeń, Brwilno, Miszewo Murowane, Ośnica, Rogozino, Słupia, Starożreby, Świącice i Wyszogród.

W pierwszych latach powojennych sytuacja w oświacie była trudna m.in. ze względu na brak nauczycieli. W 1945 roku w Płocku i powiecie brakowało ich aż 150, w 1946 jeszcze 108, a w 1947 nadal 60²⁰. Związek zajmował się głównie problemami socjalno-bytowymi nauczycieli, a także ich doszktałaniem zawodowym. Opieką otoczono rodziny nauczycieli, którzy zginęli w okresie okupacji. Szczególne działania podjęto w kierunku likwidacji analfabetyzmu.

Po 1948 roku władze państwowe zaczęły dążyć do ujednoczenia struktury organizacyjnej wszystkich związków zawodowych w Polsce²¹. Działania te dotknęły także ZNP. W 1949 roku powołano Zakładowe i Międzyzakładowe Organizacje Związkowe (ZOZ i MOZ) na miejsce dotychczas dobrze funkcjonujących Ognisk ZNP. Niestety również inne działania obejmowały Związek. Nauczyciele zostali poddani systematycznym szkoleniom ideologiczno-politycznym w duchu komunistycznym. Cel tych działań był oczywisty, to nauczyciele mieli wychować młode pokolenie wyznające ideologię komunistyczną. Do prowadzenia tych szkoleń wykorzystywano często ZNP. Niestety część działaczy Związku poddała się ideologii głoszonej przez władze PRL i wprowadzała ją w życie z wielkim zaangażowaniem.

Na szczęście szkolenie ideologiczne nie było jedyną formą działalności ZNP. W Płocku podjęto wiele działań zmierzających do poprawy warunków socjalno-bytowych pracowników oświaty. Powołano Kasę Zapomogowo-Pożyczkową, która szybko zyskiwała członków, co zwiększało jej możliwości w zakresie udzielania pożyczek²². W połowie lat 60. skupiała już ponad tysiąc osób z Płocka i powiatu. Pomocy finansowej udzielano także w formie pożyczek i zapomóg z funduszy przyznawanych przez Zarząd Wojewódzki ZNP. Dbano również

o poprawę warunków mieszkaniowych pracowników oświaty. Uwzględniając postulaty Związku, władze powiatowe rozpoczęły budowę małych domków jednorodzinnych dla nauczycieli wiejskich. Udało się także uzyskać pewną ilość mieszkań w Płocku.

Oprócz spraw już wymienionych ZNP na terenie miasta i powiatu zajmował się doksztalcaniem nauczycieli, m.in. pomagając studiującym zaocznie. Ponadto organizowano wypoczynek pracowników oświaty i ich rodzin w formie wczasów i wycieczek. Starano się o zwiększenie ilości miejsc w sanatoriach dla nauczycieli. W latach 1962–1965 z pobytu w sanatoriach skorzystało 59 osób. Dbano także o sprawy kultury. Działał klub nauczycielski, który organizował spotkania z literatami, wieczory poezji i zajęcia chóru.

Przez pierwsze dwadzieścia lat po wojnie ZNP w Płocku zmagał się wciąż z problemem odpowiedniego lokalu na swoją działalność²³. ZNP posiadał co prawda zakupioną przed wojną działkę przy uli-

cy Kochanowskiego, ale budowa na tym terenie była nierealna ze względu na brak środków finansowych. Ponadto władze miasta podjęły decyzję o zabudowie tego rejonu i nie licząc się ze zdaniem Związku przydzieliły mu inną, mniejszą działkę przy ulicy Sienkiewicza, która nie nadawała się do zabudowy. Sytuacja zmieniła się w pierwszej połowie lat 60. Po śmierci Władysława Broniewskiego władze podjęły decyzję o przekazaniu domu poety przy ulicy Kościuszki 24 na siedzibę Związku. W październiku 1966 roku nastąpiło uroczyste otwarcie Domu Nauczyciela. Stał się on siedzibą Zarządu Oddziału Powiatowego ZNP jako wieczysta dzierżawa. W budynku umieszczono także poradnię psychologiczną oraz bibliotekę pedagogiczną.

Na koniec tego krótkiego zarysu 60 lat historii ZNP w Płocku warto wspomnieć o ludziach, którzy kierowali pracą Zarządu Oddziału w latach 50. i 60. Byli nimi kolejno: Longin Ners, Stanisław Zawalski, Czesław Zieliński, Paweł Rogulski i Arkadiusz Przychoździński²⁴.

PRZYPISY

¹ „Notatki Płockie” 1966, nr 3.

² A. Zapłatowa, M. Zawadzka, Z. Kowalczyk, *Historia Związku Nauczycielstwa Polskiego w Płocku*, oprawiony maszynopis w archiwum ZNP w Płocku.

³ W. Buczyński, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w okresie międzywojennego dwudziestolecia*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3, s. 11.

⁴ J. Kowalewski, *Kartki z dziejów ruchu nauczycielskiego w Płocku przed 1919 rokiem*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3, s. 6.

⁵ W. Buczyński, *Związek...*, s. 11.

⁶ J. Kowalewski, *Kartki...*, s. 7.

⁷ W. Buczyński, *Związek...*, s. 11.

⁸ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w II Rzeczypospolitej*, [w:] „Kalendarz Nauczycielski”, Warszawa 2004, s. 78.

⁹ W. Buczyński, *Związek...*, s. 14.

¹⁰ A. Zapłatowa, M. Zawadzka, Z. Kowalczyk, *Historia...*, s. 15.

¹¹ W. Buczyński, *Związek...*, s. 15.

¹² A. Zapłatowa, M. Zawadzka, Z. Kowalczyk, *Historia...*, s. 25.

¹³ W. Buczyński, *Związek...*, s. 15.

¹⁴ Tamże, s. 16. Autor podaje jako datę strajku 15 września, ale skoro twierdzi, że Zarząd Główny zawieszono 30 września, a 10 października Zarząd Oddziału w Płocku zdecydował o strajku, to musiał się on odbyć 15 października.

¹⁵ Tamże, s. 12 - 13.

¹⁶ A. Zapłatowa, M. Zawadzka, Z. Kowalczyk, *Historia...*, s. 35.

¹⁷ W. Nowakowska, T. Kurpiewski, *20-lecie działalności powojennej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3, s. 23.

¹⁸ B. Grześ, *Lata odbudowy 1944–1948*, [w:] „Kalendarz Nauczycielski”, Warszawa 2005, s. 66.

¹⁹ W. Nowakowska, T. Kurpiewski, *20-lecie...*, s. 23.

²⁰ Tamże, s. 24.

²¹ B. Grześ, *Lata...*, s. 78 - 80.

²² W. Nowakowska, T. Kurpiewski, *20-lecie...*, s. 27 - 28.

²³ A. Zapłatowa, M. Zawadzka, Z. Kowalczyk, *Historia...*, s. 67 - 71.

²⁴ Tamże, s. 45, 49, 58, 73.